

ТУРИСТИЧНИЙ БІЗНЕС ЯК ОБЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Нестерова І.А.,

*к.ю.н, доцент кафедри кримінального права та процесу
юридичного факультету ДВНЗ «УжНУ»*

Комплексні кримінологічні дослідження злочинності у сфері туристичного бізнесу нам не відомі. У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі, однак, трапляються окремі публікації, в яких висвітлюються дотичні до розглядуваного питання.

Відомий німецький кримінолог Г. Й. Шнайдер в одному з розділів своєї книги «Кримінологія», що має назву «Туризм і злочинність», підкреслює, що відправляючись в подорож, людина відривається від свого звичного оточення і своїх соціальних умов. Під час подорожі вона зіштовхується з чужою для нею поведінкою в різних формах. При цьому вчинення місцевим населенням щодо туристів кримінально караних діянь пов'язане з віктимною поведінкою останніх. Вчений пояснює, що туристи привозять з собою в чужу країну цінні речі та предмети особистого користування, за якими в обстановці розслабленості під час відпустки вони не надто наглядають. Крім того, приїжджі недостатньо знайомі з місцевою валютою, з мірами ваги, довжини, об'єму, з місцевими звичаями купівлі-продажу та надання послуг, а тому їх легко обманюють. Кримінолог зазначає, що великі потоки туристів в літні місяці активно використовує також організована злочинність. Професійні злочинці викрадають в літні місяці дорогі автомобілі та інші цінні речі, наприклад прикраси і дорогоцінності. Г. Й. Шнайдер підкреслює, що відвідувані іноземними туристами райони, як правило, мають підвищений рівень злочинності. За його даними, в літні місяці реєстрована злочинність перевищує за рівнем середньорічну, в той час як в місяці літніх відпусток злочинність у великих німецьких містах знижується¹.

Розглядаючи питання «туризм і злочинність», Г. Й. Шнайдер звертає увагу на ще один аспект проблеми – злочини, вчинювані самими туристами. Вчений зазначає, що під час літніх відпусток до місць відпочинку прибувають зарубіжні злочинці-професіонали, котрі по-своє-

¹ Шнайдер Г. Й. Кримінологія: пер. с нем. / Г. Й. Шнайдер; под общ. ред. и с предисл. Л. О. Иванова. – М.: Издательская группа «Прогресс» – «Универс», 1994. – С.212-214.

му використовують сезонні напливи туристів. Вони вчиняють здебільшого крадіжки автомобілів та з автомобілів, а також грабежі в готелях, пансіонатах і торгових фірмах. Відпускники займаються переважно крадіжками, шахрайством і вандалізмом, а також заподіянням легких тілесних ушкоджень¹.

Вітчизняний кримінолог С. М. Алфьоров в дисертаційному дослідженні «Діяльність органів внутрішніх справ по протидії злочинності у курортних регіонах (кримінологічне дослідження на матеріалах Запорізької області)» дійшов подібних висновків, що стосуються особливостей злочинності в курортних регіонах. Як і Г. Й. Шнайдер, С. М. Алфьоров розглядає дану проблему як комплексну: таку, що включає і злочини щодо відпочиваючих, і протиправні діяння самих відпочиваючих. На прикладі курортних регіонів Запорізької області науковець встановив стійку тенденцію сезонних коливань рівня злочинності: кількість злочинів та інших правопорушень в грудні, січні та лютому знаходиться на найнижчому рівні, потім протягом березня і квітня повільно зростає, у травні, червні та липні зростає відчутно, впродовж серпня-вересня знаходиться на найвищому рівні, у жовтні та листопаді – помітно спадає². Вказаний дослідник зробив висновок про високу динамічність соціальних процесів в курортних регіонах, зумовлену короткочасністю перебування та швидкою плинністю осіб, які відпочивають, їх концентрацією у місцях загального користування (зони відпочинку, парки, пляжі, розважальні заклади тощо), що притягує сюди також і злочинний елемент: злочинців-гастролерів, шахраїв, сутенерів, наркоділків тощо як з України, так і з інших країн³.

С. М. Алфьоров також звертає увагу на підвищену віктимність відпочиваючих. Науковець відзначив «особливу психологічну атмосферу в таких місцях, коли відпочиваючі демонструють такі особисті якості, як доброзичливість, необачність, зайва довірливість, що виникає на

¹ Там же, С.213.

² Алфьоров С. М. Діяльність органів внутрішніх справ по протидії злочинності у курортних регіонах (кримінологічне дослідження на матеріалах Запорізької області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / С. М. Алфьоров. – Харків, 2003. – С.10.

³ Алфьоров С. М. Діяльність органів внутрішніх справ по протидії злочинності у курортних регіонах (кримінологічне дослідження на матеріалах Запорізької області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / С. М. Алфьоров. – Харків, 2003. – С.9.

тлі тимчасового припинення стійких соціальних зв'язків і соціального контролю. У той самий час окремі категорії відпочиваючих поведуться аморально, демонструючи парадний фасад матеріального добробуту, що вкорінюється у свідомість як стиль життя, стереотип поведінки, формуючи таким чином ідеологію гультяйського життя, що зумовлює формування у місцевого населення, особливо молоді, соціальної заздрості, хибного уявлення про окремі аспекти проживання у великих містах». У курортних регіонах вказаним дослідником виявлено стійку тенденцію до зростання кількості злочинів, вчинюваних особами в стані алкогольного сп'яніння (за даними С. М. Алфьорова, цей показник значно перевищує аналогічні показники інших регіонів)¹. На підставі встановлених особливостей злочинності у курортних регіонах С. М. Алфьоров запропонував шляхи підвищення ефективності роботи правоохоронних органів щодо охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю в таких регіонах².

В. П. Заміцьких та О. С. Сахарчук в науковій статті «Туристська діяльність: кримінологічні аспекти» зосереджують увагу на правових факторах злочинів, вчинюваних туристами. Вказані дослідники наголошують, що різниця між внутрішніми та «зовнішніми» (іноземними) туристами є істотною. Внутрішній турист, як правило, добре знає мову країни, в якій проживає, можливо, в обмеженій мірі, але знайомий з діючим в країні законодавством, йому відомі та зрозумілі найбільш поширені в країні звичаї і традиції. Цей комплекс знань дозволяє йому уникнути багатьох неприємностей у взаємовідносинах з населенням місць, куди він здійснює туристичну поїздку. Таким чином, поведінка внутрішнього туриста вибудовується ним у звичному середовищі і на підставі певних знань, що зводить до мінімуму можливі непередбачувані ситуації, в тому числі конфліктні, в основі яких часто лежить елементарна непоінформованість. Проблеми «зовнішнього» туриста нерідко починаються з моменту прибуття в малознайому для нього країну. Нерідко некараний на його батьківщині вчинок з позиції місцевого законодавства є протиправним і тягне серйозні негативні правові наслідки. Науковці відзначають, що виїжджаючи за кордон туристи здебільшого не задумуються про існуючі відмінності в законодавстві різних країн і саме тому порушують закони відвідуваної ними країни³.

¹ Там же, С.10.

² Там же, С.12-14.

³ Заміцьких В. П. Туристская деятельность: криминологические аспекты / В. П. Заміцьких, Е. С. Сахарчук // Сервис в России и за рубежом. – 2010. – № 4. – С.40.

Є. Л. Писаревський у науковій статті «Злочинність у сфері туризму (криминологічна характеристика та заходи запобігання)» злочинність у сфері туризму трактує як сукупність злочинів, вчинюваних щодо туристів. При цьому цей дослідник на увазі має не злочини, що вчиняються у зв'язку із здійсненням туристичної діяльності (їх він навіть не згадує), а будь-які діяння, вчинювані щодо туристів під час подорожей. До таких Є. Л. Писаревський відносить: насильницькі злочини (умисне вбивство, умисне заподіяння шкоди здоров'ю різного ступеня тяжкості, побой, мордування, погрозу вбивством), зараження венеричними хворобами, торгівлю людьми, крадіжки, грабежі, розбої, шахрайства, вимагання, зґвалтування тощо¹. Таким чином, на думку вказаного дослідника, стосовно туристів можуть бути вчинені будь-які кримінально карані діяння, а критерієм виокремлення цих діянь є лише те, що вчиняються вони щодо туристів під час подорожі.

Науковець наводить також перелік факторів, які сприяють тому, що туристи під час відпочинку стають зручною мішенню для злочинців та інших правопорушників: наявність у них великих сум грошей, а також інших матеріальних цінностей (дорогих речей, сувенірної продукції, фотоапаратів та відеокамер та ін.); прагнення до нових вражень та бажання ризикувати заради цього і як наслідок – втрата пильності, концентрації уваги та неадекватність реакцій на потенційні та (або) виникаючі загрози для особистої безпеки; в деяких випадках – негативне (негостинне, недружнє) ставлення до туристів з боку місцевого населення; небажання туристів повідомляти до компетентних органів країни (місця) тимчасового перебування про вчинені щодо них злочини, щоб не втягуватись у складні юридичні процедури, котрі можуть перешкодити або ж відстрочити їх повернення на батьківщину чи створити інші проблеми². За даними цього дослідника, злочини щодо туристів найчастіше вчиняються в місцях, де одночасно наявні потенційні жертви, потенційні злочинці та сприятлива для злочину обстановка. Прикладом цього можуть бути місця: 1) масового скупчення туристів: пасажирські термінали в аеропортах, морських портах

¹ Писаревский Е. Л. Преступность в сфере туризма (криминологическая характеристика и меры предупреждения) / Е. Л. Писаревский // Российский следователь. – 2011. – № 6. – С. 27–31 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.center-bereg.ru/h800.html>

² Писаревский Е. Л. Преступность в сфере туризма (криминологическая характеристика и меры предупреждения) / Е. Л. Писаревский // Российский следователь. – 2011. – № 6. – С. 27–31 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.center-bereg.ru/h800.html>

та залізницях, метрополітенах, транзитні зони чи автобусні лінії між терміналами і центрами міст; великі торгові центри, пляжі, туристичні об'єкти; 2) підвищеної кримінальної небезпеки (місця компактного проживання бідного та безробітного населення, крупні індустріальні райони); 3) де панує атмосфера пригод і заборонених задовольень (нічні клуби, окремі об'єкти розваг), знижений рівень контролю з боку правоохоронних органів, де туристи можуть опинитись наодинці в абсолютно незнайомій обстановці¹.

Таким чином, злочинність у сфері туризму в сучасній науковій літературі трактується передовсім як сукупність злочинів, вчинюваних щодо туристів (як варіант – також і самими туристами) під час їхньої подорожі.

Відповідний підхід до розуміння злочинності у сфері туризму є частиною проблеми забезпечення безпеки туризму², дослідженню якої присвячено значну кількість наукових праць. Відзначимо, що згідно ст. 13 Закону України «Про туризм» органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи в межах своїх повноважень вживають заходів, спрямованих на: забезпечення особистої безпеки туристів, збереженість їх майна, незавдання шкоди довкіллю; інформування суб'єктів туристичної діяльності про загрозу безпеці туристів у країні (місці) тимчасового перебування; надання необхідної допомоги туристам, які опинилися у надзвичайній ситуації; забезпечення туристам (екскурсантам) можливості безперешкодного одержання медичної, правової та інших видів невідкладної допомоги, доступу до засобів зв'язку; заборона використання туризму з метою незаконної міграції, сексуальної, трудової та інших видів експлуатації громадян тощо. З метою забезпечення безпеки туристів суб'єкти туристичної діяльності, здійснюючи відповідний вид діяльності, зобов'язані, зокрема, інформувати туристів про можливі небезпеки під час подорожі³.

Визнаючи доцільність глибокого кримінологічного дослідження злочинів, вчинюваних щодо туристів під час подорожей за кордоном, а також розроблення ефективних заходів запобігання таким діянням, не можемо не звернути увагу на те, що: 1) чи не єдиним критерієм

¹ Там же

² Закон України «Про туризм» (ст. 13) безпеку в галузі туризму визначає як сукупність факторів, що характеризують соціальний, економічний, правовий та інший стан забезпечення прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та держави в галузі туризму.

³ Закон України «Про туризм» від 15 вересня 1995 р. № 324/95-ВР // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80/page>

виокремлення злочинів у сфері туризму є особа жертви, якою є турист, що подорожує за кордоном. Фактично йдеться про злочини, що можуть бути вчинені щодо будь-якої особи (не лише туриста). Процес надання туристичних послуг і пов'язані з ним зловживання, як правило, залишаються поза увагою дослідників; 2) у відповідних публікаціях турист іноді ототожнюється з будь-яким іноземцем, а це фактично стирає відмінності між злочинами, вчинюваними щодо туристів та злочинами, вчинюваними щодо іноземців. В цьому контексті варто відзначити, що офіційна статистична звітність розрізняє та окремо обліковує іноземних туристів та іноземних громадян, які відвідали Україну (останніх, зрозуміло, незрівнянно більше)¹; 3) діяння, про які йдеться в згаданих вище працях, стосуються лише часу перебування особи в подорожі. Таким чином, поза увагою залишається етап організації подорожі.

Вважаємо за можливе зробити наступні висновки: 1) хоча криминологи, які аналізують проблему «туризм і злочинність», як правило, не акцентують увагу на злочинах, пов'язаних з наданням туристичних послуг (у сфері туристичного бізнесу), вважаємо, що вони є невід'ємною її частиною. У зв'язку з цим видається, що поняття «злочинність у сфері туризму» є ширшим, ніж поняття «злочинність у сфері туристичного бізнесу»; 2) відмінність злочинності у сфері туристичного бізнесу від злочинності у сфері туризму в тому, що перша невід'ємно пов'язана з наданням комплексу туристичних послуг та порядком ведення туристичного бізнесу суб'єктами туристичної діяльності, тоді як злочинність у сфері туризму є значно ширшим поняттям, що включає в себе будь-які кримінально карані діяння, вчинені під час подорожі як туристами, так і щодо них; 3) розглянуті вище результати досліджень інших науковців мають певне значення і для дослідження злочинності у сфері туристичного бізнесу. Підвищена віктимність відпочивальників, на якій наголошують криминологи, властива й особам, що лише планують відпочинок. Пов'язана вона з особливим психоемоційним станом особи, яка думками уже перебуває в омріяному місці, а тому стає менш обачною та уважною.

Таким чином, злочинність у сфері туристичного бізнесу вважаємо за можливе визначити як негативне соціальне явище, що представляє собою сукупність суспільно небезпечних кримінально караних діянь корисливої спрямованості, які посягають на відносини, пов'язані з наданням туристичних послуг та із встановленим порядком ведення туристичного бізнесу.

¹ Туристичні потоки // Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>